

Els remots orígens d'una cançó

Per ISIDOR MARÍ

Estam equivocats del tot quan pensam que els mitjans d'expressió artística dels pagesos són sempre vulgars, grollers i sense interès. Es tracta d'un prejudici injustificat i que convé oblidar.

Ja començam a reconèixer que l'arquitectura popular eivissenca és una manifestació important. A veure quan es manifesta pràcticament el bon gust que ja existeix en teoria.

En la consideració del valor de les cançons pageses anam més endarrerits. Els pagesos no les canten, perquè ha canviat el sistema de vida, i això ja no s'estila, i si no es fa aviat una recollida exhaustiva i metòdica, perdrem un dels magatzems més rics de la nostra cultura. Que no arribi massa tard la rectificació d'actitud.

És necessari que respectem i estudiem aquestes cançons nostres, perquè pot haver-n'hi de tan interessants com la que després veurem. Moltes cançons pageses, i especialment els romanços, tenen un origen culte; el poble no ha fet més que de transmissor (poc o molt reformador) en aquests casos, que són curiosos quan es pot reconstruir el procés seguit. Ara ho veurem.

La cançó que ens ocupa diu així:

- Bona nit, blanca roseta,
plena de bones olors,
no hi ha al cel tantes estrelles
com vegades pens en vós;
5   que enc que la mar tornàs tinta
     i el cel que de paper fos,
     fossen es hòmens notaris
     i de cada un n'hi hagués dos,
     no bastarien a escriure,
10   ma vida, nostros amors,
     es que hem passat finsus ara,
     es que passarem es dos. (1)

Aquesta cançó, d'acord amb la música que l'acompanya ara, té tres estrofes de quatre versos. Fixem-nos en les dues estrofes finals, que són les que ens interessin. La força poètica d'aquest fragment és notable, i el fet que aparegui en una altra cançó (*Sa serena cau menuda*) demostra que agradà i es difongué a la nostra illa.

Llegint la novel·la *Tirant lo Blanc*, em va sorprendre trobar aquest passatge:

«...e Diafebus féu principi a un tal parlar:

—Si la mar se tornava tinta e l'arena paper, jo

pens no bastaria d'escriure l'amor, la voluntat, les infinides recomandacions que aquell pròsper e virtuós Tirant tramet a la majestat vostra,»... (2)

Encara vaig quedar més admirat en llegir al *Llibre de Fortuna e Prudència*, de Bernat Metge, aquests versos:

*e que sofir adversitats
pijors que ocells que em devoren,
los quals cells que Déus adoren
no podien imaginar
ne escriure, posat que la mar
fos tinta e lo cel paper. (3)*

Evidentment, amb el tema d'aquesta cançó passava una cosa rara. Vaig continuar buscant referències, i en el *Cançoner Popular de Mallorca* (4) hi havia aquestes cançons:

*Si la mar tornava tinta
i el cel paper daurat,
escriuria tot lo dia
cartes a s'enamorat. (5)*

*Si la mar tornava tinta
i la Ciutat paper hermós,
no em cansaria d'escriure
cartes per-enviar-vós. (6)*

*Si la mar tornava tinta
i los peixos paper d'or,
escriuria una carteta
a la prenda del meu cor. (7)*

*Si la mar tornava tinta
i les ones paper fos,
no en tendriem per escriure
s'amor que tenim jo i vós. (8)*

Les coincidències amb la cançó eivissenca, per bé que parcials, també són notables. Això demostrava que com a cançó popular també tenia parentela, i més quan a Menorca m'han dit que hi ha una cançó (no la recordaven literalment) que parla també de la mar que es torna tinta i les muntanyes paper fi.

Però això no és tot. Un llibre de cançons del pla d'Urgell (9) duu aquesta:

*Si la mar se tornés tinta
i los peixos escrivans,
no abastarien a escriure
la virtut de vostres mans;*

*si la mar se tornés tinta
i els peixos fulls de paper,
no s'abastaria a escriure
la virtut que vostè té.*

I per si això fos poc, unes altres de recollides al
peu de Montserrat (10) diuen:

*Si la mar se tornés tinta,
les muntanyes paper d'or,
bon amor, com hi vindrien
les cartes a vostre cor! (11)*

*Si la mar se tornés tinta
i los peixos escrivans,
les cartes com hi vindrien,
bon amor, a vostres mans! (12)*

*Si la mar se tornés tinta
i l'arena paper d'or,
n'escriuria una carteta
a l'estimat del meu cor. (13)*

Qualsevol veu clarament que la cançó està es-
campada en moltíssimes variants (pensem que no
estan recollides totes les cançons) per la totalitat de
les terres catalanes. És possible que n'hi hagi algu-
na versió al Rosselló o al País Valencià, cosa que no
puc afirmar ara per ara, però ja és prou tot això que
acabam de veure per a provar que és una de les
peces més esteses en l'àmbit català.

Ara bé, quin és l'origen d'aquesta cançó catalana?
Una nota del darrer llibre citat ens ho explica (14).
A l'Edat Mitjana, s'atribuïa a un docte rabí, Johanan
ben Zachai (15), la frase: *Si tot el cel fos pergami i
tots els fills dels homes escrivents, i tots els arbres
del camp plomes, no es podria abastar a transcriure
tot allò que he après.*

El Talmud, llibre sagrat dels jueus de després de
Crist (16), també diu: *Si tots els mars fossin tinta,
tots els joncs plomes, tot el cel un pergami, i tots els
fills dels homes escrivents, no s'arribarien a assentar
els sentiments secrets del cor d'un rei. (17)*

Un altre rabí del segle XI, Mir ben Isaak (18), en
un cant hebreu arameu, va dir una cosa molt sem-
blant: *Si el firmament fos pergami i tots els joncs
plomes, i tots els mars i tots els llacs tinta, i tots els
habitants de la terra escrivents llestos, no s'abastaria
a descriure la majestat del senyor del cel i del prin-
cep de la terra.* No hi ha dubte que l'origen es jueu.

El tema, amb diverses mutilacions, variants i re-
interpretacions, apareix a l'Alcorà, en cançons po-
pulars (gregues, sèrbies, italianes, alemanyes i angle-
ses), i és adaptat per un escriptor italià (19) i un
d'alemany (20). Es tracta, per tant, d'una idea d'ex-
pansió gairebé mundial. Notem, però, que de totes
les versions, la que sembla ajustar-se més a la frase
repetida hebrea és la cançó eivissenca. Va ser que un
poeta català conegué la idea jueva i la va adaptar a
les seves experiències d'enamorat? Qui sap! De tota
manera, ja veis si tenen importància o no les cançons
pageses.

ISIDOR MARÍ

NOTES

- (1) Text publicat per MACABICH, *Historia de Ibiza* (IV), pà-
gina 197. Ed. Daedalus. (Palma de Mallorca, 1967). M. VILLANGÓ-
MEZ, *Llibre d'Eivissa*, Ed. Selecta (Barcelona, 1957) en dona una
variant a la pàg. 74. El vers 6 del nostre text potser hauria de dir
i enc que el cel de paper fos.

Una pèrdua insubstituïble

*La notícia de la mort d'Isidor Macabich i Llobet
—Barcelona, 21 de març— ens sorprèn amb la
revista als tallers i a punt de ser enllestida. Per
aquest motiu, la present nota només pot ser el
breu ressò d'una pèrdua insubstituïble en l'àmbit
cultural d'Eivissa i Formentera.*

Macabich, amb una dedicació quasi secular
—mor als 89 anys— als diversos aspectes huma-
nístics de les nostres illes, marca una fita ben
escairada en la història pitiüsa. L'obra d'Isidor
Macabich, especialment la històrica, ens aporta
coneixements essencials per a la comprensió dels
nostre passat i la interpretació justa del present.
D'altra banda, gran part de la seua producció
literària, la poètica sobretot, suposa l'aproxima-
ció de moltes generacions al descobriment dels
valors culturals de la nostra llengua. Macabich
jou creador i impulsor de nombroses fundacions
socials i culturals; com a sacerdot desenrotllà una
activitat intensa i continuada entre la joventut.
La personalitat d'Isidor Macabich mereix, per
tant, l'atenció especial de la revista EIVISSA en
una pròxima publicació.

- (2) JOANOT MARTORELL i MARTÍ JOAN DE GALBA, *Tirant lo
blanc* (I), ed. Seix Barral (Barcelona, 1969), cap. CXLV, pàg. 483.

- (3) BERNAT METGE-ANSELMI TURMEDA, *Obres menors*, Ed. Bar-
cino, col. ENC (Barcelona, 1927), pàg. 76.

- (4) B. GINARD BAUÇA, *Cançoner Popular de Mallorca* (I), ed.
Moll (Palma de Mallorca, 1966).

- (5) Op. cit. pàg. 22, n.º 324. Recollida a Vilafranca de Bonany.
A Llucmajor amb el vers 2: *i el cel paper morat*; A Binissalem amb
el vers 3: *no em turaria d'escriure*.

- (6) Ibid., pàg. 22, n.º 325. Recollida a Felanitx. A Binissalem
amb el vers 3: *bastaria per escriure*. A Felanitx també amb el vers 3:
escriuria tot lo dia.

- (7) Ibid., pàg. 22, n.º 326. Recollida a Porreres. A Artà amb
el vers 2: *i l'arena paper d'or*. A Campanet amb el vers 4: *an En
Miquel del meu cor*.

- (8) Ibid., pàg. 195, n.º 3324. Recollida a Bunyola. A Artà amb
el vers 1: *Si la mar se tornés tinta i el 3: bastaria per escriure*.
A Petra amb el vers 3: *bastarien per escriure*.

- (9) V. SERRA i BOLDÚ, *Cançons de Pandero*, ed. L'Avenç (Bar-
celona, 1907), pàg. 36.

- (10) P. BERTRAN i BROS, *Cançons y folies populars recullides al
peu de Montserrat*, Llibreria d'A. Verdagué (Barcelona, 1885).

- (11) Pàg. 209, n.º 6. Recollida a Collbató. La música d'aquesta
i les següents és diferent de l'eivissenca.

- (12) Pàg. 212, n.º 12. Reproduïda amb una variant
bon amor, com hi vindrien
les cartes a vostres mans!

a la pàg. 247. La cançó també ha estat trobada a Collbató.

- (13) Pàg. 270.

- (14) El de BERTRAN i BROS, pàgs. 301-303. La nota cita un llarg
text de l'erudit italià A. DE GUBERNATIS, *Mitologia comparata*,
pàgs. 18-21 (Milano, 1880). No he pogut comparar l'original.

- (15) Sembla que va viure al segle I de la nostra era, i va ser
un dels iniciadors de la doctrina del Talmud.

- (16) Elaborat entre els segles II i VI, en dues versions: la de
Jerusalem i la de Babilònia. Conté una gran quantitat de preceptes
de la tradició oral i el comentari corresponent. Ja va ser traduït
en temps d'Alfons X de Castella. Ramon Llull el cita. La seva difusió
devia ser gran, entre els jueus sobretot.

- (17) No he pogut comprovar la cita perquè no he trobat cap
edició del Talmud. Si Johanan ben Zachai intervingué en la redac-
ció del llibre, la coincidència no és rara.

- (18) No l'he pogut identificar amb certesa. El text pot ser
inspirat en el Talmud.

- (19) Arrigo de Settimello, de finals del segle XII.

- (20) El poeta medieval Adolf, que no he localitzat.